

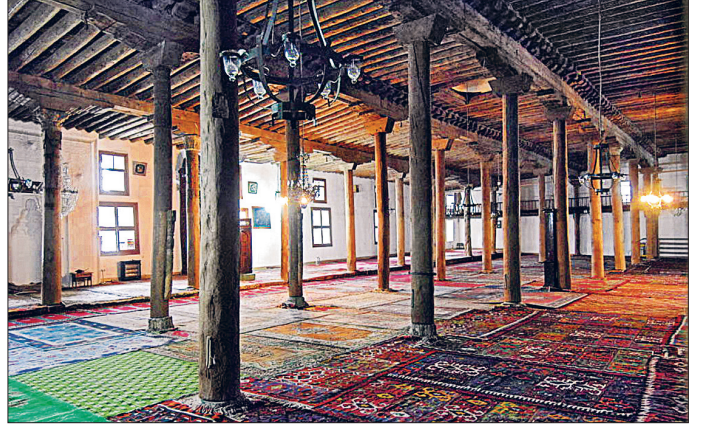
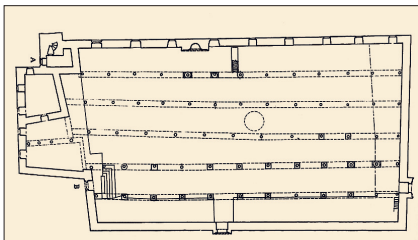
ULUCAMI

Sivas Ulucamii. XII. yüzyıl içinde inşa edilen Dânişmendli camii (bk. DÂNIŞMENDLİLER [Mimari]).

Sivrihisar Ulucamii. Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde yer alır. Anadolu'nun en büyük ahşap sütunlu camilerinden biri olan mâbedin yapım tarihi kesin şekilde bilinmemektedir. Çeşitli yerlerinde bulunan kitâbelere göre yapı, ilk defa 629'da (1232) Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın saltanatında Emîr Cemâleddin Ali Bey tarafından inşa ettirilmiştir. 673'te (1274-75) III. Gıyâseddin Keyhusrev'in nâiblerinden Abdullah oğlu Emînüddin Mîkâil Bey'in yaptırdığı müdahaleyle bugünkü görünümüne kavuşan camiye 812'de (1409-10) bir minare eklenmiştir. Mihrabın da 843 (1439-40) yılındaki onarımda yerleştirildiği düşünülmektedir. 1192'de (1778) bir tamir daha geçiren cami 1956-1959 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.

Doğu-batı doğrultusunda yatık dikdörtgen planlı caminin kuzey, doğu ve batı cephelerinde birer kapı bulunmaktadır. Kuzey kapısı mermer malzemeden inşa edilmiş olup yay kemerli kapısı üzerindeki üç satırlık sülüs kitâbenin iki yanında geometrik motifli birer kabara yer almakta, kitâbede Abdullah oğlu Mikâil'in onarımından bahsedilmektedir. Doğu cephesindeki sade mermer söveli kapının üzerinde iki kitâbe ve kitâbelerin solunda stilize Mikâil sembolü mermer bir levha görülmektedir. Kitâbelerden üstteki 843 (1439-40) tarihli, kare biçimli ve dört satırlık sülüs yazılı tamirat kitâbesi, alttaki ise 1192 (1778) tarihli, dikdörtgen biçimli ve on altı satırlık sülüs yazılı vakfiye kitâbesidir. Doğu cephesinde Sölpük Mescidi olarak adlandırılan, cepheden dışa taşkın birimin kapısının üzerinde buraya sonradan yerleştirildiği düşünülen ve yapının Emîr Cemâleddin tarafından 629'da (1232) yaptırıl-

Sivrihisar Ulucamii'nin planı

Sivrihisar
Ulucamii'nin
harim
kısmından
bir görünüşü

diğini belirten beş satırlık sülüs yazılı kitâbe mevcuttur. Batı cephesindeki kapı mermer malzemeden sade biçimde ele alınmış, kenarlarında zar başlıklı sütunçeler görülen kapı açıklığı üzerinde üç sıra mukarnas kullanılmıştır. Güney cephesinde alttakiler büyük, üsttekiler küçük, dikdörtgen açıklıklı çift sıra pencere bulunmaktadır. Batı cephesinde tek sıra pencere yer alırken kuzey cephe sağır bırakılmıştır.

Harim ahşap sütunlarla mihrap duvarına paralel altı nefe ayrılmıştır. Sütunlar ahşap konsollarla kirişlere bağlanmış olup üst örtü ahşap tavadır. Ortaya yakın yerde küçük bir aydınlık feneri vardır. Yapı dıştan kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür. Ahşap sütunlarda kazıma tekniğinde baklava, palmet, zikzak ve halat motifleri bulunmaktadır. Mihrabın önündeki iki sütunda korint üslûbunda devşirme başlıklar kullanılmış, gövdelerinde oyma ve kabartma olarak yine palmet, baklava, hayat ağacı, halat, zikzak gibi motifler yer alırken ayrıca kırmızı, yeşil ve siyah renklerde kalem işiyle süslenmiştir. Harimdeki diğer sütunların bazılarında da devşirme başlıklar ve kaideler vardır. Harimin doğusunda yerden yükseltilmiş korkuluklarla harim mekânından ayrılan Sölpük Mescidi bulunmaktadır. Harimin kuzey ve batı cephelerinde çıkışları ahşap merdivenlerle sağlanan ahşap kadınlar mahfili görülmektedir.

1339-1440 yılındaki onarımda camiye yerleştirildiği ileri sürülen mihrap kalıpla yapılmış alçı süslemelidir. Beş sıralı mukarnaslı yaşmaklı ve köşeleri sütunçeli mihrap nişi geometrik yıldız geçmeli kompozisyonla dolgulanmıştır. Nişi çevreleyen geometrik kompozisyonlu geniş bordürün iki yanında üzüm salkımları ve dallarından meydana gelen bitkisel süslemeli, sülüs yazılı ikişer bordür yer almaktadır. Geniş geometrik kompozisyonlu bordür-

de üstte iki, yanda ve tepede dokuz dilimli birer kabara vardır. 643 (1245-46) tarihli olduğu belirtilen minber özgün minber değildir ve 1924'te yıkılan Sivrihisar Kılıç Mescidi'nden buraya getirildiği düşünülmektedir. Minberin gövdesinde ve kapı kanatlarında künde-kârî, korkuluklarında ajurlu süslemeler kullanılmış olup taht bölümünün üzeri kırık piramidal bir külâhla örtülmüştür. Korkuluklarda altıgenlerden meydana gelen ajurlu geometrik süslemeli panoları ortadan ikiye bölen şeritler üzerinde içleri rûmî ve palmetlerle dolgulanmış sekizgenler bulunmaktadır. Aynalıklarda iç içe geçmiş kırık şeritler oluşturduğu kare çerçevelerde dört kollu yıldızla altıgen ve baklavadan geometrik süslemeler kullanılmıştır; bunların içleri de rûmî ve kıvrık dallardan meydana gelen kompozisyonla dolgulanmıştır. Taht kısmının iki yanındaki kare panolarda sekizgenlerden teşekkül eden ajurlu geometrik geçmeler vardır. Minber kapısını üç yönden Âyetü'l-kürsî yazılı bir şerit çevrelemektedir. Sivri kemerli açıklığı örten kapı kanatları kıvrık dal, rûmî ve palmet süslemeli üçer dikdörtgen panodan oluşmuştur. Üstteki panolardan doğudakinde usta olarak Mehmed oğlu Hasan ismi geçmektedir. Minare caminin güneydoğu köşesinde Sölpük Mescidi'ne bitişik, dışa taşkın, kesme taştan kare kaide ve sekizgen pabuçluk üzerinde yer almaktadır. Tuğladan silindirik gövdeli, altı mukarnas dolgu, tek şerefeli ve külâhlı minare, kaidesi üzerindeki iki satırlık kitâbeye göre Taymış oğlu Hacı Habib tarafından 812 (1409-10) yılında inşa ettirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

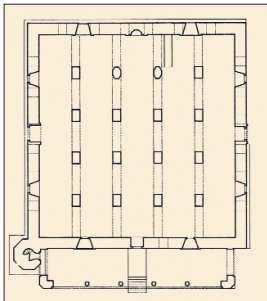
Aptullah Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s. 179-186; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II: Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul 1973, s. 73-74; Erol Altınşapan, *Sivrihisar'da Türk Mimarisi* (yüksek lisans tezi, 1988), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü;

a.mf., "Sivrihisar'da Selçuklu Eserleri", *Eskişehir 1. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri*, Eskişehir, ts. (Eskişehir Valiliği Yayınları), s. 23-27; a.mf., "Sivrihisar'da Selçuklu Devri Şehir Dokusu", *Eskişehir 2. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri*, Eskişehir 1990, s. 21-46; a.mf., *Ortaçağ'da Eskişehir ve Çevresinde Türk Sanatı*, Eskişehir 1999, s. 35-47; a.mf. – Canan Parla, *Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I: Günyüzü, Mihalgazi, Mihaltıçık, Sarıcakaya, Seyitgazi, Sivrihisar*, Eskişehir 2004, s. 292-311; K. Otto-Dorn, "Die Ulu Dschami in Sivrihisar", *Anadolu: Anatolia*, sy. 9, Ankara 1967, s. 161-168.

AYŞE DENKNALBANT

Tire Ulucamii. Caminin kuzeydeki kapısı üzerinde yer alan 1287 (1870) tarihli onarım kitâbesinde Aydınoğlu Cüneyd Bey (1405-1426) tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Kuzey-güney doğrultusunda gelişen eğimli bir arazi üzerinde kare planlı bir yapıdır. Arazinin topografik durumu yapının mimarisini etkilemiş, bu sebeple zemine dolgu yapılmış, yan girişlerden kuzey yönüne doğru uzanan kısım ve son cemaat yerinin tabanı doldurulmuştur. Dıştan tamamıyla sıvandığı için duvar işçiliğinin belli olmadığı yapıda ana girişin bulunduğu kuzey cephesinde köşelerde pâyeye, ortada direkler üzerinde taşınan, düz çatı ile örtülü bir son cemaat yeri mevcuttur. Silindirik gövdeli tuğla minare harimle son cemaat yerinin birleştiği kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Caminin doğu, batı ve güney cephelerinde iki sıra halinde yuvarlak kemerli pencereler görülür. Yapının kuzeydeki kapısının dışında doğu ve batıda sadece birer kapısı daha vardır. Yapının üzeri kiremit kaplı, çift eğimli kırma bir çatı ile örtülüdür. Doğudan ve batıdan hafif içerlek biçimde ana mekâna bitişen ve zeminden yükseltelen son cemaat yerine bir merdivenle çıkılmaktadır. Ortadaki desteklerden en sağdaki üzerinde yer alan kalem işi 1340 (1921-22) tarihli kitâbe son cemaat yerinin onarımıyla ilgilidir. Bugün görülen destekler sonradan onarım sırasında konmuştur. Kuzeydeki kapıdan girilerek ulaşılan iç mekân son derece yalın bir görünüşe sahiptir. Dikdörtgen kesitli kalın

Tire
Ulucamii'nin
planıTire
Ulucamii

on altı pâyeden meydana gelen destekler üzerine oturan yuvarlak kemerler mekânı mihraba dik beş nefe böler. Mihrap önünde kubbe yoktur. Süsleme özelliğinin bulunmadığı iç mekânda mukarnas sıralı basit mihrap nişi dikkat çeker.

Camiye dair en eski bilgilere Evliya Çelebi'de rastlanır. Evliya Çelebi'nin bahsettiği 766 (1364-65) ve 1088 (1677) tarihli iki kitâbe bugün mevcut değildir. Caminin tarihini aydınlatacak önemli bir bilgiye, zamanında yapıya bitişik konumdaki Alihan Medresesi'nin günümüzde caminin son cemaat yeri dış duvarına konmuş olan 755 (1354) tarihli inşa kitâbesinde rastlanır. Burada camide görev yapacak imamların medresenin müderrisleri arasından seçildiği ve bu uygulamanın uzun zaman beri devam ettiği şeklindeki ifade ve medresenin bitişik konumu caminin medreseden daha önce ya da onunla birlikte yapılmış olabileceğini düşündürür. Bu durumda yapının Aydınoğlu Cüneyd Bey döneminden önceye tarihlenmesi ihtimali ortaya çıkar. Belki de söylendiği gibi kiliseden dönüştürülen ya da kilise temellerinin üzerine inşa edilen bu ilk caminin yıkılması veya yenilemeye ihtiyaç duyulmasından ötürü yerine Cüneyd Bey zamanında ikinci cami yapılmıştır. Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği kitâbe caminin bu ilk inşa dönemine ait olabilir. 1932 yılındaki yangında caminin ahşap çatısı zarar görmüştür. Mevcut kitâbelerden caminin Osmanlı döneminde iki onarım geçirdiği bilinmektedir. Bunlardan 1870'teki onarımın genel olduğu ve yapının özellikle dış cephelerinde farkedilen bir değişikliğe yol açtığı anlaşıl-

maktadır. 1921-1922 onarımı son cemaat yeriyle ilgilidir. Kapılar, pencereler ve son cemaat yeriyle birlikte yapının dış görünümünde son dönem mimarisinin izleri hâkimdir. Buna zaman içinde Cumhuriyet dönemi onarımlarıyla meydana gelen değişiklikleri de eklemek gerekir. Netice olarak ilk inşasının XIV. yüzyılın ilk yarısına kadar inmesi muhtemel olan Tire Ulucamii, Osmanlı döneminde özellikle XIX. yüzyıldaki onarımlarla özgün karakterini yitirerek önemli değişimlerle günümüze ulaşabilmiştir. Caminin yalnızca iç bölümdeki mukarnaslı basit mihrap nişi ve kısmen de minaresinin yapım özellikleriyle Aydınoğlu dönemine uygunluk taşıdığı söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 163; R. M. Riefstahl, *Cenubu Garbi Anadolu'da Türk Mimarisini* (trc. Cezmi Tahir Berklin), İstanbul 1941, s. 27; Faik Tokluoğlu, *Tire Tarihi ve Turistik Değerleri*, İstanbul 1957, s. 15; Himmet Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 113-114; İnci Aslanoğlu, *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*, Ankara 1978, s. 24-26; a.mf., "Tire Beylik Dönemi Camileri -Çağdaş Beylik Örneklerle Kıyaslamalı Bir Değerlendirme-", *Türk Kültüründe Tire* (haz. Mehmet Şeker), Ankara 1994, s. 89-96; Tuncer Baykara, "Türk Şehirçilik Geleneğinde Tire", a.e., s. 9-19; Necmi Ülker, "Tire'de Osmanlı Dönemi Türk Kitâbeleri", a.e., s. 97-112; Selda Kalfazade, *Anadolu'da Aydınoğlu Devri Mimarisini* (doktora tezi, 1996), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 136-146. SELDA KALFAZADE

Tokat Ulucamii. Tokat'ın merkezinde kendi adıyla anılan mahallede (Camiikebir) yer alır. Bir deprem veya yangın neticesinde harap olan Selçuklu yapısı 1090